

ISCTBL
INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

**Универзитет „Гоце Делчев“ –
Штип, Северна Македонија**
**Факултет за туризам и бизнис
логистика**

**Goce Delcev University,
Stip, North Macedonia**
**Faculty of Tourism and
Business Logistics**

Осма Меѓународна Научна Конференција
Eight International Scientific Conference

**ПРЕДИЗВИЦИТЕ ВО ТУРИЗМОТ И БИЗНИС
ЛОГИСТИКАТА ВО 21 ВЕК**
**CHALLENGES OF TOURISM AND BUSINESS
LOGISTICS IN THE 21ST CENTURY**

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
CONFERENCE PROCEEDINGS

**Универзитет „Гоце Делчев“ –
Штип, Северна Македонија**

**Факултет за туризам и бизнис
логистика**

**Goce Delcev University
Stip, North Macedonia**

**Faculty of Tourism and
Business Logistics**

**Осма Меѓународна Научна Конференција
Eight International Scientific Conference**

**ПРЕДИЗВИЦИТЕ ВО ТУРИЗМОТ И БИЗНИС
ЛОГИСТИКАТА ВО 21 ВЕК
CHALLENGES OF TOURISM AND BUSINESS
LOGISTICS IN THE 21ST CENTURY**

**ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
CONFERENCE PROCEEDINGS**

7 мај 2025 г. / May 7, 2025

Издавач:

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип,
Факултет за туризам и бизнис логистика
Крсте Мисирков, 10-А, 201, 2000, Штип, РС Македонија
Тел: +389 32 550 350
www.ftbl.ugd.edu.mk
www.ugd.edu.mk

За издавачот: д-р Татјана Бошков, декан

Организатор на конференцијата: Факултет за туризам и бизнис логистика

Уредник: д-р Татјана Бошков, декан

Тираж: 150

Година на издавање: 2025

Publisher:

Goce Delcev University, Stip,
Faculty of Tourism and Business Logistics
“Krste Misirkov” no.10-A P.O. Box 201 Shtip 2000, North Macedonia
Tel: +389 32 550 350
www.ftbl.ugd.edu.mk
www.ugd.edu.mk

For the Publisher: Tatjana Boshkov, Ph.D. – Dean

Conference Organizer: Faculty of Tourism and Business Logistics

Editor: Tatjana Boshkov, Ph.D. – Dean

Print circulation: 150

Year of publication: 2025

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

338.48(062)
658.6/.8:164(062)

МЕЃУНАРОДНА научна конференција. Факултет за туризам и бизнис логистика, Штип (8 ; 2025 ; Скопје)
Осма меѓународна научна конференција "Предизвиците во туризмот и бизнис логистиката во 21 век" [Електронски извор] : зборник на трудови / [уредник Татјана Бошков] = Eight International scientific conference "Challenges of tourism and business logistics in the 21st century" : conference proceedings / [editor Tatjana Boshkov]. - Текст во ПДФ формат, содрж. 291 стр., илустр. - Штип : Универзитет "Гоце Делчев"- Штип, Факултет за туризам и бизнис логистика = Shtip : University "Goce Delchev" -Shtip, Faculty of tourism and business logistics, 2025

Начин на пристапување (URL):

<https://js.ugd.edu.mk/index.php/YFNNTS/issue/view/395>. - Фусноти кон текстот. - Наслов преземен од екран. - Опис на изворот на ден 16.07.2025 год. - Трудови на мак. и англ. јазик. - Библиографија кон одделни трудови

ISBN 978-608-277-112-0

1. Напор. ств. насл.

а) Туризам -- Собири б) Синџир на снабдување -- Логистички системи -- Собири

COBISS.MK-ID 66360069

Организациски комитет:

Проф. д-р. Татјана Бошков, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Северна Македонија – *Претседател на Организацискиот комитет*

Проф. д-р. Наташа Митева, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Северна Македонија – *Потпретседател на Организацискиот комитет*

Доц. д-р. Цветанка Ристова Магловска, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Северна Македонија – *Потпретседател на Организацискиот комитет*

Проф. д-р. Душко Јошески, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Северна Македонија – *Потпретседател на Организацискиот комитет*

Доц. д-р. Душица Попова, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Северна Македонија – *Потпретседател на Организацискиот комитет*

Славица Ристовска, демонстратор на Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Северна Македонија

Меѓународен програмски комитет:

Проф. д-р. Татјана Бошков, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Северна Македонија – *Претседател на Програмски комитет*

Проф. д-р. Наташа Митева, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Северна Македонија – *Потпретседател на Програмски комитет*

Доц. д-р. Цветанка Ристова Магловска, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Северна Македонија – *Потпретседател на Програмски комитет*

Проф. д-р. Душко Јошески, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Северна Македонија – *Потпретседател на Програмски комитет*

Доц. д-р. Душица Попова, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Северна Македонија – *Потпретседател на Програмски комитет*

Проф. д-р Никола В. Димитров, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р Златко Јаковлев, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р Цане Котески, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р Билјана Петревска, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р Елизабета Митрева, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р Драшко Атанасоски, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р Мичи Апостолов, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р Александра Жежова, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р. Зоран Темелков, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р Марија Магдинчева Шопова, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р. Тања Ангелкова Петкова, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р Дејан Методијески, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р Мимоза Серафимова, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р. Оливер Филипоски, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р Владимир Китанов, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р Анета Стојановска Стефанова, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Северна Македонија

Доц. д-р Васко Шутаров, МИТ Универзитет, Факултет за безбедност, Република Северна Македонија

Славица Ристовска, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Северна Македонија

Ружица Николова, Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р Мишко Цидров, Машински факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, Република Северна Македонија

Проф. д-р Димитар Ковачевски, Универзитет Американ Колеџ Скопје, Република Северна Македонија

Проф. д-р Слајана Стојановска, Факултет за Бизнис Економија, Скопје, Република Северна Македонија

Проф д-р Мирела Митрашевиќ, Факултет за бизнис економија, Универзитет во Источно Сараево, Босна и Херцеговина

Проф д-р Весна Петровиќ, Факултет за бизнис економија, Универзитет во Источно Сараево, Босна и Херцеговина

Проф. д-р Предраг Катаниќ, Факултет за бизнис економија, Универзитет во Источно Сараево, Босна и Херцеговина

Проф. д-р. Глигор Бишев, Универзитет „Св. Климент Охридски“ - Битола, Економски факултет Прилеп, Република Северна Македонија

м-р Александар Јорданоски, Министерство за култура и туризам, Северна Македонија

Проф. д-р. Мадалина Теодора Андреи, Универзитет Хиперион, Факултет за општествени, хуманистички науки и природни науки, Оддел за географија, Романија

Проф. д-р. Соња Квируга, Универзитет Алкала, Оддел за економија, Шпанија

Проф. д-р. Серџо Чипола, Универзитет во Палермо, Силиција, Италија

Проф. д-р. Алиса Флеишер, Хебрејскиот универзитет Јерусалим, Роберт Х. Смит, Факултет за земјоделие, Храна и Животна средина, Оддел за економија на животна средина и управување, Израел

Проф. д-р. Ноам Шовал, Хебрејски универзитет Ерусалим, Факултет за општествени науки, Оддел за географија, Израел

Проф. д-р. Нурија Елиса Морере Молинеро, Универзитет Реј Хуан, Шпанија

Проф. д-р. Никола Хурвулиадес, Американ Колеџ Солун, Грција

Проф. д-р. Донила Пипа, Универзитет Марин Барлети, Економски факултет, Албанија
Проф. д-р. Мохамед Фуад, Ариш Универзитет, Факултет за уметност, Египет
Проф. д-р. Френсис Вериза, Универзитет Толиара, Факултет за општествени науки, Мадагаскар
Проф. д-р. Октавиан Сербан, Букурешки Универзитет за Економија, Факултет за храна од земјоделие и економија на животната средина, Романија
Проф. д-р. Сабина Георгечи, Асоцијација за промоција на туризмот, Дробета Турму-Северин, Романија
Проф. д-р. Серафима Роскова, Молдовска академија за науки, Академија за економски науки на Молдавија, Република Молдавија
Проф. д-р. Стела Дерменчиева, Универзитет на Велико Трново Свети „Кирил и Методиј“, Оддел за Географија, Бугарија
Проф. д-р. Марта Боровска Стефанска, Универзитет во Лоц, Факултет за Географски науки, Институт за градежна средина и Просторна, Полска
Проф. д-р. Јулиана Поп, Универзитет за економски студии, Факултет за бизнис и туризам, Романија
Проф. д-р. Елена Тома, Универзитет Хиперион, Факултет за општествени, хуманистички науки и природни науки, Оддел за географија, Романија
Проф. д-р Светлана Станкова, Шуменски универзитет, Факултет за природни науки, Бугарија
Проф. д-р. Ирина Лазар, Универзитет Хиперион, Факултет за општествени, хуманистички науки и природни науки, Оддел за географија, Романија
Проф. д-р. Озгур Јерли, Дужче Универзитет, Факултет за Шумарство, Оддел за пејсажи, Турција
Проф. д-р. Жарко Радјеновиќ, Универзитет во Ниш, Центар за иновации, Србија
Проф. д-р. Дарко Димитровски, Универзитет во Крагујевац, Факултет за Хотелски менаџмент и Туризам во Врњачка Бања, Србија
Проф. д-р. Драго Цвијановиќ, Универзитет во Крагујевац, Факултет за Хотелски менаџмент и Туризам во Врњачка Бања, Србија
Доц. д-р. Марија Белиј, Универзитет во Белград, Факултет за географија, Србија
Доц. д-р. Андреј Мичовиќ, Универзитет во Крагујевац, Факултет за Хотелски менаџмент и Туризам во Врњачка Бања, Србија

Organizational committee:

Prof. Tatjana Boshkov, Ph.D., Faculty of Tourism and Business logistics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia - *President of the Organizational Committee*

Prof. Natasa Miteva, Ph.D., Faculty of Tourism and Business logistics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia – *Vice-President of the Organizational Committee*

Assist. Prof. Cvetanka Ristova Maglovska, Ph.D., Faculty of Tourism and Business logistics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia – *Vice-President of the Organizational Committee*

Prof. Dusko Joseski, Ph.D., Faculty of Tourism and Business logistics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia – *Vice-President of the Organizational Committee*

Assist. Prof. Dusica Popova, Ph.D., Faculty of Tourism and Business logistics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia – *Vice-President of the Organizational Committee*

Slavica Ristovska, Faculty of Tourism and Business logistics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia

International program committee:

Prof. Tatjana Boshkov, Ph.D., Faculty of Tourism and Business logistics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia - *President of the Program Committee*

Prof. Natasa Miteva, Ph.D., Faculty of Tourism and Business logistics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia – *Vice-President of the Program Committee*

Assist. Prof. Cvetanka Ristova Maglovska, Ph.D., Faculty of Tourism and Business logistics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia - *Vice-President of the Program Committee*

Prof. Dusko Joseski, Ph.D., Faculty of Tourism and Business logistics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia - *Vice-President of the Program Committee*

Assist. Prof. Dusica Popova, Ph.D., Faculty of Tourism and Business logistics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia - *Vice-President of the Program Committee*

Prof. Nikola V. Dimitrov, Ph.D., Faculty of Tourism and Business logistics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia

Prof. Zlatko Jakovlev, Ph.D., Faculty of Tourism and Business logistics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia

Prof. Cane Koteski, Ph.D., Faculty of Tourism and Business logistics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia

Prof. Biljana Petrevska, Ph.D., Faculty of Tourism and Business logistics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia

Prof. Elizabeta Mitreva, Ph.D., Faculty of Tourism and Business logistics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia

Prof. Drasko Atanasoski, Ph.D., Faculty of Tourism and Business logistics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia Prof. Mico Apostolov,

Prof. Aleksandra Zezova, Ph.D., Faculty of Tourism and Business logistics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia

Prof. Zoran Temelkov, Ph.D., Faculty of Tourism and Business logistics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia

Prof. Marija Magdinceva Shopova, Ph.D., Faculty of Tourism and Business logistics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia

Prof. Tanja Angelkova Petkova, Ph.D., Faculty of Tourism and Business logistics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia

Prof. Dejan Metodijeski, Ph.D., Faculty of Tourism and Business logistics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia

Prof. Mimoza Serafimova, Ph.D., Faculty of Tourism and Business logistics, Goce Delcev

University, Stip, North Macedonia
Prof. Oliver Filiposki, Ph.D., Faculty of Tourism and Business logistics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia
Prof. Vladimir Kitanov, Ph.D., Faculty of Tourism and Business logistics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia
Prof. Aneta Stojanovska Stefanova, Ph.D., Faculty of Tourism and Business logistics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia
Assist. Prof. Vasko Sutarov, Ph.D., MIT University, Faculty of Security Sciences, North Macedonia
Slavica Ristovska, Faculty of Tourism and Business logistics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia
Ruzica Nikolova, Faculty of Tourism and Business logistics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia
Prof. Misko Djidrov, Ph.D., Faculty of Mechanical Engineering, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia
Prof. Dimitar Kovacevski, Ph.D., School of Business Economics and Management, University American College Skopje, North Macedonia
Prof. Slagjana Stojanovska, Integrated Business Faculty, Skopje, North Macedonia
Prof. Mirela Mitrasevic, Ph.D., Faculty of Business Economics, University of East Sarajevo, Bosna and Hercegovina
Prof. Vesna Petrovic, Ph.D., Faculty of Business Economics, University of East Sarajevo, Bosna and Hercegovina
Prof. Pregrad Katanic, Ph.D., Faculty of Business Economics, University of East Sarajevo, Bosna and Hercegovina
Assist. Prof. Hristina Serafimovska, Ph.D., Faculty of Tourism and Business logistics, Goce Delcev University, Stip, North Macedonia
Prof. Gligor Bishev, Ph.D., St. Clement of Ohrid University of Bitola, Faculty of Economics, Prilep, North Macedonia
Aleksandar Jordanoski, MSc, Ministry of culture and tourism, North Macedonia
Prof. Madalina Teodora Andrei, Ph.D., Hyperion University, Faculty of Social, Humanities and Natural Sciences, Department of Geography, Romania
Prof. Sonia Quiroga, Ph.D., University of Alcalá, Department of Economics, Spain
Prof. Sergio Cipolla, Ph.D., University of Palermo, Italia
Prof. Aliza Fleischer, Ph.D., The Hebrew University of Jerusalem, The Robert H. Smith Faculty of Agriculture, Food and Environment, Department of Environmental Economics and Management, Israel
Prof. Noam Shoval, Ph.D., The Hebrew University of Jerusalem, Faculty of Social Sciences, The Department of Geography, Israel
Prof. Nuria Elisa Morère Molinero, Ph.D., Universidad Rey Juan Carlos, Catedrática Historia Antigua, Spain
Prof. Nikolas Hourvoulides, Ph.D., American College of Thessaloniki, Greece
Prof. Donila Pipa, Ph.D., Marin Barleti University, Faculty of Economy, Albania
Prof. Mohamed Fouad, Ph.D., Arish University, Faculty of Arts, Egypt
Prof. Francis Veriza, Ph.D., University of Toliara, Faculty of Lettets and Human Sciences, Madagascar
Prof. Octavian Serban, Ph.D., Bucharest University of Economic Studies, Faculty of Agrifood and Environmental Economics, Romania
Prof. Sabina Gheorgheci, Ph.D., Mehedinți Tourism Promotion Association, Drobeta Turnu-Severin, Romania
Prof. Serafima Roșcovan, Ph.D., Moldova Academy of Science, Academy of Economic Studies of Moldova, Republic of Moldova

Prof. Stella Dermendzhieva, Ph.D., University of Veliko Turnovo St Cyril and St. Methodius, Department of Geography, Bulgaria

Prof. Marta Borowska-Stefanska, Ph.D., University of Lodz Faculty of Geographical Sciences, Institute of the Built Environment and Spatial Policy, Poland

Prof. Iuliana Pop, Ph.D., University of Economic Studies, Faculty of Business and Tourism, Romania

Prof. Elena Toma, Ph.D., Hyperion University, Faculty of Social, Humanities and Natural Sciences, Department of Geography, Romania

Prof. Svetlana Stankova, University of Shumen "Konstantin Preslavski", Faculty of natural science, Department of geography, regional development and tourism, Bulgaria

Prof. Irina Lazăr, Ph.D., Hyperion University, Faculty of Social, Humanities and Natural Sciences, Department of Geography, Romania

Prof. Ozgur Yerli, Ph.D., Duzce University, Faculty of Forestry, Department of Landscape, Architecture, Turkey

Prof. Darko Dimitrovski, Ph.D., University of Kragujevac, Faculty of Hotel Management and Tourism in Vrnjacka Banja, Serbia

Prof. Zarko Radjenovic, Ph.D., University of Nis, Innovation Center, Serbia

Prof. Drago Cvijanović, Ph.D., University of Kragujevac, Faculty of Hotel Management and Tourism in Vrnjacka Banja, Serbia

Assist. Prof. Marija Belij, Ph.D., University of Belgrade, Faculty of Geography, Serbia

Assist. Prof. Andrej Mićović, Ph.D., University of Kragujevac, Faculty of Hotel Management and Tourism in Vrnjacka Banja, Serbia

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП
GOCE DELCEV UNIVERSITY

ФАКУЛТЕТ ЗА ТУРИЗАМ И БИЗНИС ЛОГИСТИКА
FACULTY OF TOURISM AND BUSINESS LOGISTICS

ОСМА МЕЃУНАРОДНА
НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА

EIGHT INTERNATIONAL
SCIENTIFIC CONFERENCE

ПРЕДИЗВИЦИТЕ ВО ТУРИЗМОТ И БИЗНИС
ЛОГИСТИКАТА ВО 21 ВЕК

CHALLENGES OF TOURISM AND BUSINESS LOGISTICS
IN THE 21ST CENTURY

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
CONFERENCE PROCEEDINGS

7 мај, 2025, Скопје / Skopje, May 7th, 2025

Содржина – Contents

СЕСИЈА: БИЗНИС ЛОГИСТИКА И БИЗНИС АДМИНИСТРАЦИЈА SESSION: BUSINESS LOGISTICS & BUSINESS ADMINISTRATION	14
Tatjana Boshkov, Žarko Rađenović THE ROLE OF DIGITALIZATION FOR GREEN GROWTH AND PERSPECTIVES IN THE CIRCULAR ECONOMY	15
Татјана Бошков, Славица Ристовска НАМАЛУВАЊЕ НА ЗАВИСНОСТА ОД НЕСТАБИЛНИ ГЛОБАЛНИ ПАЗАРИ ПРЕКУ ЛОКАЛИЗИРАНИ ЦИРКУЛАРНИ ЕКОНОМСКИ МОДЕЛИ	22
Žarko Rađenović, Tatjana Boshkov MACHINE LEARNING METHODS FOR PREDICTING CIRCULAR ECONOMY PERFORMANCES OF THE WESTERN BALKAN COUNTRIES	28
Dushko Josheski, Aleksandra Zhezhova, Natasha Miteva CHEAP TALK, KRIPKE SEMANTICS, COMMON KNOWLEDGE AND TWO EXAMPLES OF BOOM, BUST & ASSET BUBBLES	37
Марија Магдинчева-Шопова, Анета Стојановска-Стефанова, Александра Митровиќ ПОЛИТИКИ ЗА КОНТИНУИРАНО ПРОФЕСИОНАЛНО УСОВРШУВАЊЕ ЗА СМЕТКОВОДИТЕЛИ И ОБЛАСТЕНИ СМЕТКОВОДИТЕЛИ.....	88
Елизабета Митрева МЕТОДОЛОГИЈА ЗА ОЦЕНКА НА СТАБИЛНОСТА И СПОСОБНОСТА НА ПРОЦЕСИТЕ	93
Драшко Атанасоски, Мимоза Серафимова, Славица Ристовска ПРЕНАСОЧУВАЊЕ НА ЛОГИСТИЧКИТЕ РУТИ И АДАПТАЦИЈА НА ШПЕДИТЕРСКИТЕ КОМПАНИИ КАКО ОДГОВОР НА ЦАРИНСКИТЕ БАРИЕРИ.....	102
Aneta Risteska Jankuloska, Tatjana Spaseska, Dragica Odzaklieska CROWDFUNDING AS AN ALTERNATIVE SOURCE OF FINANCING SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES – CASE OF NORTH MACEDONIA.....	110
Ружица Николова, Мимоза Серафимова, Драшко Атанасоски СТРАТЕШКО МЕНАЦИРАЊЕ И ЕКОНОМСКА ЕФИКАСНОСТ ВО ВИНСКИОТ ТУРИЗАМ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА	118
Ивица Јосифовиќ, Игор Камбовски СПОРТОТ ПОМЕГУ СЛОБОДНОТО ДВИЖЕЊЕ НА УСЛУГИ И ПРАВОТО НА КОНКУРЕНЦИЈА ВО ЕВРОПСКАТА УНИЈА	125
СЕСИЈА: ТУРИЗАМ, УГОСТИТЕЛСТВО И ГАСТРОНОМИЈА SESSION: TOURISM, HOSPITALITY AND GASTRONOMY.....	132
Biljana Petrevska, Simona Martinoska, Mimoza Serafimova THE MISCONCEPTION OF TOURISM DEVELOPMENT: ANALYZING CROWDING IN OHRID, NORTH MACEDONIA	133

Никола В. Димитров	
МАКЕДОНСКО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО ВО СОСЕДСТВОТО, ДИЈАСПОРАТА И СВЕТОТ	139
Мартин Цамбаски, Наташа Митева, Душица Попова	
ОД СТАБИЛНОСТ ДО КРИЗА И НАЗАД: КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА НА ТУРИСТИЧКИОТ ПРОМЕТ ВО БЕРОВО ПРЕД И ПО COVID-19 (2015–2024).....	155
Цане Котески, Златко Јаковлев	
ПРИКАЗ НА ПРЕХРАМБЕНИТЕ, УГОСТИТЕЛСКИТЕ И ДРУГИТЕ ОБЈЕКТИ ВО ФУНКЦИЈА ЗА РАЗВОЈ НА ТУРИЗМОТ ВО ОПШТИНА ПРИЛЕП	163
Златко Јаковлев, Цане Котески	
ПРИМЕНА НА АНАЛИТИЧКИ ПРИСТАП НА МЕНАЏМЕНТОТ ВО ПРОЦЕСОТ НА ДОНЕСУВАЊЕ НА ФИНАНСИСКИТЕ ОДЛУКИ ВО ПРЕТПРИЈАТИЈАТА ОД ОБЛАСТА НА ТУРИЗМОТ ВО Р. МАКЕДОНИЈА.....	173
Katerina Rangelova, Milena Taleska, Dejan I	
ADMINISTRATIVE BARRIERS AND TOURISM: THE CASE OF THE MANDATORY REPLACEMENT OF TRAVEL DOCUMENTS IN THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA	185
Александар Јорданоски	
ФУНКЦИОНАЛНАТА ПОДГОТВЕНОСТ НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ЗА ТУРИСТИЧКА ПРЕЗЕНТАЦИЈА.....	192
Dimitar Vladev, Dilek Solakova	
COMPREHENSIVE STUDY OF FLOODS IN THE REPUBLIC OF BULGARIA FOR THE PERIOD 2010-2020	202
Ivaylo Vladev, Rositsa Vladeva	
ASSESSMENT AND ANALYSIS OF THE TOURISM POTENTIAL OF THE BULGARIAN DANUBE MUNICIPALITIES IN THE NORTH-WEST PLANNING REGION.....	208
Dora Kabakchieva, Vanya Vasileva	
TOURISM AS AN OPEN COMMUNICATION SYSTEM.....	222
Milena Stoyanova, Mihaela Georgieva-Petrova	
ASSESSMENT OF RESOURCES FOR TOURISM DEVELOPMENT IN DULOVO MUNICIPALITY	232
Ivalena Valcheva-Georgieva, Svetla Stankova	
PROVADIA: NEW HORIZONS FOR THE DEVELOPMENT OF ALTERNATIVE TOURISM.....	243
Leylya Shefka	
THE CULINARY FESTIVALS IN SHUMEN REGION	254
Kamen Petrov	
OPPORTUNITIES FOR INTERREGIONAL COOPERATION AND BUSINESS DEVELOPMENT BETWEEN BULGARIA AND NORTH MACEDONIA.....	263

СПОРТОТ ПОМЕЃУ СЛОБОДНОТО ДВИЖЕЊЕ НА УСЛУГИ И ПРАВОТО НА КОНКУРЕНЦИЈА ВО ЕВРОПСКАТА УНИЈА

Ивица Јосифовиќ

Редовен професор

Правен факултет, Универзитет Гоце Делчев – Штип

ivica.josifovik@ugd.edu.mk

Игор Камбовски

Редовен професор

Правен факултет, Универзитет Гоце Делчев – Штип

Igor.kambovski@ugd.edu.mk

Апстракт

Слободното движење на услугите е една од четирите слободи на кои се заснова единствениот пазар, додека правото на конкуренција е една од најексплоатираниите политики на Европската унија. Трудот ја разработува пресудата на Судот на правдата на Европската унија од декември 2023 година која се однесува на случајот покренат од неколку фудбалски клубови против фудбалските организации ФИФА и УЕФА. Имено, неколку европски фудбалски клубови, спротивно на статутите на ФИФА и УЕФА, кои не дозволуваат создавање на дополнителни натпреварувања надвор од оние веќе организирани од овие две организации, започнаа создавање на таканаречена Суперлига која ќе биде составена од најдобрите европски фудбалски клубови. Создавањето на Суперлигата предизвика закани од страна на УЕФА и ФИФА, не само кон клубовите кои сакаат да бидат дел од овој проект, туку и кон играчите кои се дел од овие клубови. За таа цел, тимовите кои сакаат да бидат дел од Суперлигата покренаа постапка пред Судот на правдата на Европската унија против УЕФА и ФИФА заради злоупотреба на нивната доминантна позиција на пазарот, повреда на правото на слободно движење на услугите и повреда на правилата за конкуренција. Дополнително, трудот ја разработува и пресудата на Трговскиот во Мадрид од април 2024 година по враќањето на случајот пред националниот суд од страна на СПЕУ. Во заклучокот, авторите даваат свое видување за тоа како ваквиот проект ќе влијае на фудбалската игра, на односот на клубовите со ФИФА и УЕФА, но и како ќе влијае на најважниот дел, а тоа се навивачите.

Клучни зборови: фудбал, Суд на правда, конкуренција, слободно движење, суперлига

1. Вовед

На 18 април 2021 година, во согласност со шпанското законодавство, е формирана Компанија за Европска Суперлига (КЕСЛ), на почетокот составена од дванаесет фудбалски клубови. Компанијата, преку 12 големи европски фудбалски клубови, го објави создавањето на Европската Суперлига (ЕСЛ), како европско фудбалско натпреварување кое треба да постои независно од системот регулиран од Меѓународната фудбалска федерација (ФИФА) и Унијата на европски фудбалски асоцијации (УЕФА), како управни тела на светскиот и европскиот фудбал.

Во својот оригинален формат, ЕСЛ е предвидена да биде полузатворена со 20 клубови, од кои 15 ќе бидат постојани клубови, а останатите тимови ќе се квалификуваат на годишно ниво. Притоа, формиран е Спортски менаџмент А22 за да ги спонзорира и да им помогне на основачките членови во создавањето на ЕСЛ. Клубовите би играле меѓу себе, прво во групна фаза, а потоа и во формат на елиминации, но бе можност од испаѓање на крајот од секоја сезона.

Создавањето на КЕСЛ и формирањето на ЕСЛ крена голема прашина во фудбалскиот свет бидејќи УЕФА и неколку национални фудбалски асоцијации издадоа соопштенија со кои одбија да ја признаат ЕСЛ и притоа упатија предупредувања за дисциплински мерки против клубовите и играчите кои ќе бидат дел од ЕСЛ, меѓу кои забрана за натпреварувања организирани од ФИФА и УЕФА, како и претставување на националните тимови. Само 48 часа

по официјалното објавување, повеќето клубови, особено оние од Англија, ја укинаа поддршката за ЕСЛ и се повлекоа од проектот. Исто така, и навивачите, играчите и политичарите го изразија своето противење на предлогот со заклучок дека создавањето на ЕСЛ е штетно за фудбалот.¹

Како резултат на ваквите закани од УЕФА, КЕСЛ поднесе тужба до Трговскиот суд во Мадрид, тврдејќи дека тоа претставува прекршување на членовите 101 и 102 од ДФЕУ.² Трговскиот суд ја прифати постапката на КЕСЛ и издаде заштитни мерки за да ги спречи УЕФА и ФИФА да воведат дисциплински санкции додека трае постапката и го упати предметот до СПЕУ во постапката по претходно одлучување. Судот во Мадрид упати прашања кои, во суштина, се однесуваат на тоа дали системот за претходно одобрување за нови натпреварувања и механизмот за санкционирање содржани во нивните соодветни Статути се компатибилни, како со правото на конкуренција во согласност со членовите 101³ и 102⁴ од ДФЕУ, така и со одредбите за слободно движење согласно членот 56 од ДФЕУ.⁵

Член 101 гласи: 1. Како некомпатибилно со внатрешниот пазар се забранува следното: сите спогодби меѓу претпријатија, одлуки на здруженија на претпријатија и усогласени практики кои може да влијаат на трговијата меѓу државите-членки и кои имаат за своја цел или резултат спречување, ограничување или нарушување на конкуренцијата во рамките на внатрешниот пазар, а особено оние кои: (а) директно или индиректно ги одредуваат купопродажните цени или некои други трговски услови; (б) го ограничуваат или го контролираат производството, пазарите, техничкиот развој или инвестициите; (в) ги делат пазарите или изворите на набавки; (г) применуваат различни услови за исти трансакции со други трговски страни, и на тој начин ги поставуваат тие страни на понеповолна конкурентна положба; (д) склучуваат договори во зависност од прифаќањето на другите страни на дополнителни обврски коишто по својот карактер или според трговската примена немаат никаква врска со предметот на тие договори. 2. Секоја спогодба или одлука што се забранува според овој член се смета за неважечка. 3. Одредбите од став 1 може да се прогласат за неприменливи во случај на: - спогодба или категорија на спогодби меѓу претпријатија; - одлука или категорија на одлуки на здруженија на претпријатија, - усогласена практика или категорија на усогласени практики, кои придонесуваат кон подобрување на производството или дистрибуцијата на стоки или промовирање на технички и економски напредок, овозможувајќи им на потрошувачите соодветен удел од крајната придобивка, а притоа: (а) на предметните претпријатија не им наметнуваат ограничувања што не се неопходни за постигнувањето на овие цели; (б) не им даваат можност на таквите претпријатија да ја елиминираат конкуренцијата во однос на значителен дел од предметните производи.

Член 102 гласи: Секоја злоупотреба на доминантна позиција на внатрешниот пазар или на значителен дел од него, од страна на едно или повеќе претпријатија, се забранува како некомпатибилна со внатрешниот пазар, доколку тоа може да влијае на трговијата помеѓу државите-членки. Конкретно, таквата злоупотреба може да се состои од: (а) директно или индиректно наметнување на неправедни куповни или продажни цени или други неправедни трговски услови; (б) ограничување на производството, пазарите или техничкиот развој на штета на потрошувачите; (в) примена на нееднакви услови за еквивалентни трансакции

¹ Union of the European Football Association. (2021). *Statement by UEFA, the English Football Association, the Premier League, the Spanish Football Federation (RFEF), LaLiga, The Italian Federation (FIGC) and Lega Serie A*. <https://www.uefa.com/news-media/news/0268-12121411400e-7897186e699a-1000--statement-by-uefa-the-english-football-association-the-pre/>.

² Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union (2016). *OJ C 202*.

³ Ibid, член 101.

⁴ Ibid, член 102.

⁵ Ibid, член 56.

со други трговски партнери, на тој начин ставајќи ги во неповолна конкурентна положба; (г) склучувањето на договори да подлежи на прифаќање на дополнителни обврски од други страни, кои, според нивниот карактер или трговска примена, немаат никаква врска со предметот на таквите договори.

Член 56 гласи: Во рамките на одредбите утврдени подолу, се забрануваат ограничувања на слободата на давање услуги во рамките на Унијата во поглед на државјаните на државите-членки кои се со седиште во држава-членка, различна од државата на лицето за кое се наменети услугите. Европскиот парламент и Советот, постапувајќи во согласност со вообичаената законодавна постапка, може да ги прошират одредбите од ова поглавје на државјани на трети држави кои обезбедуваат услуги и се со седиште во рамките на Унијата.

На 21 декември 2023 година, Големиот совет на СПЕУ ја донесе пресудата во случајот со ЕСЛ која се однесува на сложената интеракција помеѓу Правото на ЕУ и спортот.⁶ Пресудата утврди дека практиките поврзани со претходно одобрување на нови спортски натпревари организирани од трети страни се некомпатибилни со правото на ЕУ. Основна причина за ваквото тврдење е отсуството на транспарентни, недискриминаторски, јасни и прецизни суштински критериуми и процедури.

На овој начин, со пресудата, ФИФА и УЕФА ќе мора да го променат својот начин на дејствување. Но, доколку системот за претходно одобрување се заснова на транспарентни, недискриминаторски, јасни и прецизни суштински критериуми и процедури, како што е утврдено од Судот, тогаш како може ФИФА и УЕФА да одбијат да одобрат ново натпреварување?

2. Мислењето на Генералниот Адвокат Рантос

На 15 декември 2022 година, Генералниот Адвокат (ГА) Рантос го достави своето мислење во постапката по претходно одлучување пред СПЕУ.⁷ Во своето мислење, тој застава на страната на ФИФА и УЕФА, за разлика од пресудата на СПЕУ, истакнувајќи дека потребата од претходно одобрување и санкции на ФИФА и УЕФА не се суштински некомпатибилни со членовите 101 и 102 од ДФЕУ. Исто така, ГА утврди дека нивната практика на ограничување на создавањето отцепени фудбалски натпреварувања, сама по себе, не го прекршува правото на конкуренција во ЕУ. Иако наведува дека таквите практики би можеле да претставуваат антиконкурентна практика или злоупотреба на доминантна позиција според членовите 101 и 102 на ДФЕУ, сепак тие би можеле да се оправдаат и да се сметаат за пропорционални, како што се бара со Правото на ЕУ.

Најпрво, мислењето на ГА започнува со разгледување на односот помеѓу Правото на ЕУ и спортот. Повикувајќи се на судската пракса на СПЕУ, ГА ја нагласува конституционализацијата на „Европскиот спортски модел“, вклучително и фудбалот, што доведе до вклучување на членот 165 од ДФЕУ во примарното право на ЕУ преку Договорот од Лисабон⁸. Три елементи може да се идентификуваат во Мислењето: (1) пирамидална структура која во основа го има аматерскиот спорт и на врвот професионалниот спорт; (2) систем на отворени натпревари заснован на спортски заслуги; и (3) режим на финансиска солидарност каде профитот се прераспределува на пониските нивоа на пирамидата. Наместо апстрактно да се анализираат споровите кои вклучуваат спортски контекст, ГА пристапи кон оценување на овие посебни карактеристики, како и на хоризонталната природа на членот 165 од ДФЕУ.

⁶ Court of Justice of the European Union. (2023). *Judgment of the Court, Case C-333/21 European Superleague Company SL v Unión de Federaciones Europeas de Fútbol (UEFA), Fédération internationale de football association*. ECLI:EU:C:2023:1011.

⁷ Court of Justice of the European Union. (2022). *Opinion of Advocate General Rantos, Case C-333/21, European Superleague Company SL v Unión de Federaciones Europeas de Fútbol (UEFA), Fédération internationale de football association*. ECLI:EU:C:2022:993.

⁸ Court of Justice of the European Union. (1995). *Judgment of the Court, Case C-415/93 Union Royale Belge des Sociétés de Football Association and Others v Bosman and Others*. ECLI:EU:C:1995:463.

Потоа, се пристапи кон анализа на прашањата упатени од националниот суд. ГА, во ставовите од 64 до 78 од своето Мислење, не утврди повреда на член 101 од ДФЕУ констатирајќи дека правилата на УЕФА кои предвидуваат претходно одобрување и казнување се класифицираат како ограничување на конкуренцијата „по ефект“. Следно, се повика на доктрината за помошни ограничувања, претходно развиена во судската пракса⁹. За ГА, непризнавањето на ЕСЛ е резултат на одредени легитимни цели врз кои се заснова пирамидалната структура на европскиот фудбал, а се однесуваат на принципите на учество, еднакви можности и солидарност. На овој начин, клубовите кои ја основаа ЕСЛ не може слободно да ги користат правата и предностите од членството во УЕФА, без притоа да бидат обврзани со нејзините правила и обврски. Во однос на санкциите, во став 107 до 122, ГА смета дека истите може да се сметаат за пропорционални само кога се насочени против клубови, но не и против самите фудбалери, од причина што тие не се дел од одлуката за основање на ЕСЛ и не се вклучени во однесување кои предизвикува прекршување на правилата на УЕФА.

Што се однесува на членот 102 од ДФЕУ, во став 144 од Мислењето, за ГА исто така нема прекршување што се однесува на доминантната позиција на пазарот, заклучувајќи дека правилата на ФИФА и УЕФА се пропорционални на легитимната цел која сакаат да ја постигнат со одбивањето за основање на ЕСЛ и со самото тоа се оправдани. Исто така, во став 170-186 од Мислењето, нема прекршување ниту на членот 56 од ДФЕУ во поглед на слободното движење на услугите, бидејќи според ГА, механизмот за претходно одобрување, утврден во правилата на ФИФА и УЕФА, е соодветен и неопходен.

Во својот заклучок, ГА Рантос смета дека ФИФА и УЕФА може да утврдат санкции против клубовите кои учествуваат на натпревари или турнири кои не се одобрени или организирани од нив, бидејќи тоа не е во спротивност со правото на конкуренција на ЕУ. Од друга страна, казнувањето на играчите и нивното исклучување е непропорционално и затоа неоправдано.

3. Пресудата *vis-à-vis* Мислењето

Пресудата на Судот е прилично долга и се однесува на анализата на членовите кои беа опфатени и во Мислењето на ГА, поконкретно на членовите 101 и 102 од ДФЕУ, како и членот 56 од ДФЕУ. Истата се обидува, иако не целосно, да даде одговор на неколку прашања, кои првенствено се однесуваат на тоа дали УЕФА може да забрани отцепено натпреварување; дали може да ги казни учесниците во таквото натпреварување; и дали отцепено натпреварување може да биде во идентичен формат и во сопственост на трети страни. Генерално, УЕФА треба да има право да го брани европскиот фудбал, особено со своето легитимно право на користење на својата моќ за да спречи создавање на „затворено“ натпреварување, но нема право да одржува монопол над европскиот модел на спорт.

Во однос на членот 102 од ДФЕУ, прашањето кое го упати националниот суд се однесува на тоа дали одредбата го исклучува усвојувањето на правила за претходно одобрување на отцепени натпреварувања, за учество во тие натпревари и за казни за играчите кои учествуваат во нив во случаи кога нема утврдена рамка во кои се опфатени критериуми и правила за нивна транспарентност, објективност, недискриминација и пропорционалност. Спротивно на Мислењето на ГА, во став 122-139 од пресудата, СПЕУ нагласува дека УЕФА и ФИФА имаат доминантна позиција во вид на монопол на фудбалскиот пазар преку кои организираат фудбалски натпревари на меѓународно ниво. По овие забелешки, СПЕУ се осврна на конкретната расправа.

За СПЕУ, ФИФА и УЕФА не можат да забранат отцепени натпреварувања, а уште помалку да ги казнат клубовите и играчите кои се дел од тие натпреварувања, од причина што во своите статuti немаат соодветна рамка со која би се регулирал начинот на нивно создавање, но доколку нивните акти за регулирање на ваквите натпревари ги опфатат забелешките на Судот за транспарентност и објективност, во тој случај тие би биле надлежни за носењето на една таква одлука во иднина. Договорите за ЕУ не ги третираат правилата на УЕФА и ФИФА како посебни во поглед на претходно одобрување и учество во отцепени натпреварувања. Фудбалот во ЕУ има

⁹ Court of Justice of the European Union. (2002). *Judgment of the Court, Case C-309/99 Wouters and Others v Algemene Raad van de Nederlandse Orde van Advocaten*. ECLI:EU:C:2002:98.

општественото и културно значење и во согласност со посебните карактеристики мора да постои гаранција дека сите учесници ги имаат истите законски и технички услови. Доколку организацијата и спроведувањето на фудбалските натпревари на меѓународно ниво се предмет на заеднички правила, еднакви можности и заслуги, тогаш може да се утврди начин на кој ќе се регулира претходното овластување на отцепените натпреварувања, учеството на клубовите и играчите, како и казните за оние кои нема да ги почитуваат. Ако постојат такви правила, тогаш тие не би се третирале како повреда на правото на конкуренција. Но, тоа не значи дека ФИФА и УЕФА би имале неограничена дискреција и создавањето на една таква рамка со утврдени правила мора да содржи заштитни мерки со цел истите да не се користат своеволно. Оттука, во став 141-144 од пресудата, СПЕУ утврдува повреда на член 102 од ДФЕУ доколку ФИФА и УЕФА немаат утврдено критериуми и правила кои се транспарентни, објективни, пропорционални и недискриминирачки.

СПЕУ, во став 151 од пресудата, утврдува исполнување на четири барања, до кои ФИФА и УЕФА ќе треба да се придржуваат, за да може да се спречи идна повреда на членот 102 од ДФЕУ. Прво, условите мора да бидат во писмена и достапна форма. Второ, ФИФА и УЕФА не смеат да утврдат построги услови за отцепените натпреварувања од правилата кои ги користат за сопствените натпреварувања. Трето, условите не смеат да бидат такви да доведат до нивна неможност за исполнување или да се премногу тешки за исполнување во пракса. Четврто, санкциите мора да бидат пропорционални и да зависат за секој случај поединечно.

Што се однесува до член 101 од ДФЕУ, кој се однесува на забраната на склучување на договори со кои се спречува, ограничува или нарушува конкуренцијата, СПЕУ, во став 176-179 од пресудата, ги третира правилата на ФИФА и УЕФА за рестриктивни и со самото тоа спротивни на наведениот член. Тука се прави поврзаност со член 102 од ДФЕУ, нагласувајќи дека специфичната природа на фудбалските натпревари на меѓународно ниво, како и структурата и функционирањето на ФИФА и УЕФА за организација и маркетинг на тие натпревари, упатуваат на потребата од постоење на рамка која ќе содржи правила за претходно одобрување, правила кои треба да бидат објективни, транспарентни, пропорционални и недискриминирачки. Отсуство на вакви правила, ја отвара можноста за злоупотреба од страна на ФИФА и УЕФА како организации кои се овластени да доделуваат, контролираат и поставуваат услови за пристап до фудбалскиот пазар за секое посебно формирано претпријатие. Дополнително, отсуството на утврдена рамка, може да создаде терен во кои ФИФА и УЕФА ќе може да забранат отцепено натпреварување кое се заснова на почитување на принципите, вредностите и правилата, без притоа да ги наведат причините за таквата одлука.

Откако СПЕУ утврди дека правилата на ФИФА и УЕФА се рестриктивни, нивната оправданост може да биде потврдена само доколку спаѓаат во рамки на член 101, став 3 од ДФЕУ. Но, и тука има несигурност кај Судот, изразена во став 191-199 од пресудата, особено во точка (б) од ставот 3 кој се однесува на спогодба, одлука или усогласена практика „не им даваат можност на таквите претпријатија да ја елиминираат конкуренцијата во однос на значителен дел од предметните производи. Како што беше погоре наведено, доколку не постои рамка која е јасна и транспарентна, ФИФА и УЕФА ќе можат, не само да ја ограничат, туку и да ја спречат конкуренцијата која се обидува да организира фудбалски натпревари на ниво на ЕУ. Претходно, во став 185 и 186 од пресудата, СПЕУ се осврна и на „доктрината за помошни ограничувања“, како централен поим во Мислењето на ГА, но повторно со спротивен став, констатирајќи дека овој поим не може да се користи кога конкретно однесување го повредува член 102 од ДФЕУ, додека во однос на член 101 од ДФЕУ, тој не може да се однесува на однесување коешто има како свој „предмет“ спречување, ограничување или нарушување на конкуренцијата.

На крајот, националниот суд упати прашања до СПЕУ и околу тоа дали правилата на ФИФА и УЕФА се исклучени од слободното движење, особено членот 56 од ДФЕУ, прашања кои се разработени во став 242-257 од пресудата. Традиционално, Судот започнува со дефинирање на конкретната слобода, имено слободното движење на услугите. Следно, откако е утврдено дека правилата на ФИФА и УЕФА, поради нивната рестриктивност, се пречка за слободното движење на услугите, Судот ја утврдува нивната оправданост и пропорционалност. Логично, правилата се оправдани доколку се во рамки на јавниот интерес, што значи се почитуваат принципите, вредностите и правилата и дека ФИФА и УЕФА ќе дозволат сите отцепени натпреварувања да бидат интегрирани во системот на нивните натпреварувања, како

национални, така и меѓународни, во согласност со членот 56 од ДФЕУ. Во случај процесот да ги исполнува барањата за објективност, транспарентност и пропорционалност, одбивање на натпревар кој претходно е утврден со претходно овластување, според Судот, може да се случи само доколку истиот не се заснова на спортски заслуги. Сепак, овие цели од јавен интерес не можат да ја оправдаат ваквата рамка доколку не се заснова на критериуми кои се објективни, недискриминирачки и однапред познати, со што ќе се ограничи користењето на дискрецијата на ФИФА и УЕФА. Оттука, правилата се неоправдани во согласност со член 56 од ДФЕУ.

4. Враќање на предметот пред националниот суд

По враќањето на предметот од страна на СПЕУ пред националниот суд за мериторно решавање на претходно покренатата постапка, на сослушувањето во март 2024 година, Трговскиот суд во Мадрид одлучувал околу прашањето дали релевантните одредби од правилата на УЕФА и ФИФА се оправдани според исклучоците од правото на конкуренција што им се достапни според член 101, став 3 од ДФЕУ. Спорот пред Трговскиот суд во Мадрид го покренала А22, структура одговорна за развој на ЕСЛ со три дивизии и 80 европски клубови. Барањето на А22 се потпира на пресудата на СПЕУ од декември 2023 година, кој исто така утврди дека забраната за ЕСЛ е спротивна на Правото на ЕУ, имајќи предвид дека УЕФА нема јасни критериуми за одобрување или одбивање на нови натпреварувања.

Пресудата на Трговскиот суд во Мадрид ја следи речиси истата патека како и пресудата на СПЕУ. За Трговскиот суд, ФИФА и УЕФА ја „злоупотребија својата доминантна позиција“ спротивставувајќи се на ЕСЛ како полузатворен натпреварувачки проект. Понатаму, според пресудата, активностите на ФИФА и УЕФА „не беа насочени само кон спречување на развојот на проектот, туку и кон спречување на воведување на одвоено натпреварување од трета страна и измена на монополскиот систем на организација на натпревари. Според Судот: „Не е можно да се наметне забрана или ограничување, односно да се забрани кој било друг проект во иднина ... признавањето на спротивното би значело прифаќање на некаква забрана (...) за кој било проект за фудбалски натпреварувања“ и затоа се бара од ФИФА и УЕФА „да стават крај на нивните „анти-конкурентни практики“ засновани на „неоправдани и непропорционални ограничувања“.¹⁰

За УЕФА пресудата има и позитивно значење бидејќи ја потврдува валидноста на системот за претходно одобрување што е во сила за натпревари од трети страни одобрени според правилата за овластување на УЕФА. Самата пресуда не значи одобрување на ЕСЛ или давање поддршка на кој било предлог, тврдејќи дека проектот за ЕСЛ е одамна напуштен и дека не може да се очекува одлука за било кои апстрактни проекти. Накратко, пресудата не им дава право на трети страни да развиваат натпревари без овластување и не се однесува на ниту еден иден проект или, всушност, на која било изменета верзија на постоечки проект. Иако пресудата е во корист на заговорниците на ЕСЛ, сепак како резултат на се поголемите реакции од националните фудбалски федерации, фудбалерите и навивачите, како и законските измени во повеќето држави-членки, малку е веројатно е дека ЕСЛ ќе продолжи да се формира во својот оригинален предлог. Од друга страна, обемот на пресудата е неизвесен бидејќи прописите на ФИФА и УЕФА за разгледување на идните барања за нови натпреварувања што го регулираат европскиот фудбал беа изменети во јуни 2022 година, иако новите правила не се засегнати од пресудата на судот во Мадрид.

5. Заклучок

Пресудата на СПЕУ и на Трговскиот суд во Мадрид не успеаа да дадат одговор на најзначајното прашање, бидејќи самиот одговор е тешок: Кој е победник во овој случај?

Правно гледано, КЕСЛ не е целосен победник отколку што може да изгледа на прв поглед. Иако СПЕУ и Трговскиот суд во Мадрид, во своите пресуди, недвосмислено го потенцираат монополското однесување на ФИФА и УЕФА, притоа барајќи раководните тела на

¹⁰ <https://www.letemps.ch/sport/football/pour-la-justice-espagnole-la-fifa-et-l-uefa-ont-abuse-de-leur-position-dominante-pour-contrer-le-projet-de-super-league>

најголемите фудбалски организации да прегледаат некои од нивните рестриктивни практики, сепак им нудат излез, обезбедувајќи рамка преку која ќе оправдаат некои од нивните практики.

Од системска гледна точка, КЕСЈ покажува дека спортот останува област за научна расправа за правото на ЕУ, област која ги илустрира границите на правото на ЕУ, но која исто така ја покажува нејзината способност да се прилагоди и да ги регулира сложените, глобални економски индустрии. Случајот несомнено ќе доведе до зголемување на бројот на постапки пред СПЕУ поврзани со спортот и правните принципи развиени во ЕСЈ пресудата најверојатно ќе играат централна улога, радикално преобликувајќи го начинот на кој правото на ЕУ комуницира со толку моќна глобална индустрија како фудбалот.

Ефективно гледано, СПЕУ создаде систем кој ќе им овозможи на УЕФА повеќе натпреварувачки турнири на барање на клубовите и националните фудбалски федерации.

Општо гледано, пресудите не се оправдување или одобрување на ЕСЈ, бидејќи и по нивното донесување ниту еден фудбалски клуб јавно не го поддржа отцепеното натпреварување. Многу ќе зависи од ставовите на елитните клубови и навивачите, од изворите на финансирање, како и од умешноста и стратегиите што ги спроведува УЕФА и оние кои би сакале да ја отстранат УЕФА од сегашната позиција на моќ.

Литература

1. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union (2016). *OJ C 202*.
2. Court of Justice of the European Union. (1995). *Judgment of the Court, Case C-415/93 Union Royale Belge des Sociétés de Football Association and Others v Bosman and Others*. ECLI:EU:C:1995:463.
3. Court of Justice of the European Union. (2002). *Judgment of the Court, Case C-309/99 Wouters and Others v Algemene Raad van de Nederlandse Orde van Advocaten*. ECLI:EU:C:2002:98.
4. Court of Justice of the European Union. (2022). *Opinion of Advocate General Rantos, Case C-333/21, European Superleague Company SL v Unión de Federaciones Europeas de Fútbol (UEFA), Fédération internationale de football association*. ECLI:EU:C:2022:993.
5. Court of Justice of the European Union. (2023). *Judgment of the Court, Case C-333/21 European Superleague Company SL v Unión de Federaciones Europeas de Fútbol (UEFA), Fédération internationale de football association*. ECLI:EU:C:2023:1011.
6. <https://www.letemps.ch/sport/football/pour-la-justice-espagnole-la-fifa-et-l-uefa-ont-abuse-de-leur-position-dominante-pour-contrer-le-projet-de-super-league>
7. Union of the European Football Association. (2021). *Statement by UEFA, the English Football Association, the Premier League, the Spanish Football Federation (RFEF), LaLiga, The Italian Federation (FIGC) and Lega Serie A*. <https://www.uefa.com/news-media/news/0268-12121411400e-7897186e699a-1000--statement-by-uefa-the-english-football-association-the-pre/>.